

ᑭᑭᑎᑭᑎᑭᑎ ᑭᑭᑎᑭᑎᑭᑎ
Building *Nunavut* Together
Nunavut liuqatigiingniq
Bâtir le *Nunavut* ensemble

Atanilluaq Inungnun

Aanniaqtailinikkut Havaktia
2019-2020 *Tibaakutigut Munaridjutit*
uvalu Higaangnailrumi Nayugaini
Maligaq

Ukiuq Tamaat Uniudjutait

KANGIQHIDJUTIT

Tibaakutigut Munaridjutit uvalu Higaangnailrumi Nayugaini Maligaq Ukiumun Uniudjutit piyariaqatqutq Atanilluaq Nunalaani Aanniaqtailinikkut Havaktimit (CPHO)¹ Maligaatigut Nunavunmi *Tibaakukkut Munaridjutit Higaangnairumilu Nayugaini Maligaq (TCSFPA)*. Una uniudjut naituumik aalanguqtirnirit haffumunga (TCSFPA) ukualuu Havagviat Aanniaqtailinirmut (Health) aghuurutait, maliklugit ilihartilugillu aalat haffumuuna (TCSFPA). Una uniudjut atungniranun Qitiqqautiyuq 1, 2019, hamunga Qiqaiyalirvia 31, 2020.

Ukualuat, Aanniaqtailinirmun Tibaakukkut Ikiliyuumirahuaqhugit Pinahuarutit(TRP), piqaqtuq hitamanik tikinahuarutinik:

- Aanniaqtailiniq: aghuuqhablugit Nunavummiut higaalingilutik tibaakumik;
- Munaridjutit: aanniaqtailiblugit Nunvunmiun tuglirin puyungmin;
- Taiguatigut: pidjutigiblugit idjuhiit avatiini tibaakungmik atungniranun taimaalu ihumagiyauungitaangani atuinarialik Nunavunmi inungnun; uvalu
- Taimaaqtirniq/Ikikliyuumirlugu: aghuuqhablugit uvalu ikayuqhugit Nunavunmiun kitut higaaqluarumayungnaiqtut taimaaqlutikluuniin.

Atuqpalaarniq tibaakkuq amigaitilaangit Nunavunmi ihumaaluutauyuq Inuuhirmun. Uvani 2018, ukiuqaqtut 12mik angayukhiillu, amigaitilaangit higaaqtut avatiini aviktungniini imaatun ituq 16%², aadjikiivyaktuq naunaiyautit Nunavunmi naunaiyaqtauhimayut higaaqtut amigaitilaangit imaatun 74%.³ Ilangit nunallaat Nunavunmi uniudjutauyut higaaqtuq amigainirhaa imaatun 84%.⁴ Imaalu, 51% tapkuat Nunavut inulrammiit ukiulgit 12-19 higaaqtut, kitut amigaitqiyauyut siksiniq amigaitilaanik Kanatami amigaitilaanganun imaa 7.7%.⁵

Hapkua aghuvalaaq amigaitpalaarnirit ilauyut aadjikiiktumik amigaitilaangit aanniaqpalaarnirmun aanniarutillu Nunavunmiun.

¹ Humi nutaaq *Inungnun Aanniaqtailinirmun Maligaq* atuliqtaungman uvani atulihaaqtilugu 2020, atia Atanilluaq Aanniaqtuqarnaitumik Havaktip (CMOH) aalanguqtitauyuq uumunga Atanilluaq Nunalaani Aanniaqtailinikkut Havaktimit (CPHO). Atia uvani uniudjutini aalanguqhimayut ihuariangani.

² Uvani 2018mi Kanatami Nunallaanun Aanniaqtailinirmun Naunaiyaiyut ilaungitut aviktuqhimayut ihumagigaangata katanami amigaitilaangit. Pidjutaa, naunaiyautit Nunavunmi havaktauhimayut hamanga 2014 pidjutainun naunaiyautit, Kihiqititit Kanatami, Imaruqtirvia 25, 2019, "Aanniaqtailinirmun Qanuriniitigut Titiqqat - Higaangni, 2018."

³ Hapkua naunaiyautit (74% unalu 16%) ahavaktauhimayut malrungnik aalakiik naunaiyautit: una Lot Quality Assurance Health Surveykut (LQAS) ukualu Canadian Community Health Surveykut (CCHS), pittiarinikkut. Taimaangugaluq CCHSkut aktilaqtaait higaaqtut amigaitilaangit avatiini Kanatap, ilauyut Nunavut, LQASKut havauhiit pidjutauyut ihuatqiyanut uuktuutingit. Uuktuutigitlugu, LQASKut naunaiyaqtaat Nunavummiut upautiblutik inungnun uqauhiitigut, ukuat CCHSkut hivayautikkut Qablunaatut Uivitulluuniin. Hapkua LQASKut qanuriniit ihuaqtut nutaanun Inuit Inuuhitigut Naunaiyautit.

⁴ Kavamatkut Nunavunmi, 2014 "Kanatamiunun Nunallaani Halumailrutigut Uniudjutit: Arviat tamnalukaluktutiak," uqauhiuniani talvani Atanilluaq Aanniaqtuqarnaitumik Havaktip, "2015-2016 Tibaakukkut Munaridjutaatigut Maligaq," makpirnia 2.

⁵ Kanatamiut Nunallaani Aanniaqtailinikkut Naunaiyautit, 2014.

Nunavunmi anginirharmik puvaangnun kansunirmik amigaitilaangit nunaquyamin, huiqhimayullu amigaitilaangit pingahuiqtuqhimayut haffumunga aanniarunmun amigaitqiyayut Nunavunmi ilangini Kanatami.⁶ Higaangniqlu anginirhanguqtitiyuq qayangnautaanun Tibiingnirmun (TB) aktilaanga imaa 3.5 amigaitilaanga, anginirhanguqhunilu aanniarutiningnirmun, anginirhanguqhunilu huingnirmun TBhimayunun aanniaqtunun.⁷

Pidjutigiblugit hapkua anginirhat tibaakutigut amigaitilaangit, ikikliyumirahuaqhugit atungnirit ihuangitullu qanuriniit hivuliurutigiyait Aanniaqtailiqiyit, ukualu *TCSFPA* aghuungnaqtut ilaayut Havagviup upautidjutait uqautigilugu una..

KANGIQHIDJUTAIT HAPKUA *TCSFPA*

Aanniaqtailiqiyit munariyait auladjutait hapkua *TCSFPAkut* maligailu aularutimingnun uvani 2004mi uvanilu 2007mi pittiarikkut. Ukua *TCSFPAkut* titiraqhimayut naunaiyautait tibaakutigut niuvaadjutit Nunavunmi: tamainun kina niuviqtaaqtuq kinalu niuvaayaaqtuq, humi atuqtauyaaqtuq, kialu maligaliuqtait hapkua maligahat. Ukua *TCSFPAkut* piqaqtut malrungnik hivunighaliurutikkut tikiuharutinik:

- Aghuurutigilugu munarittiaqlugit inuuhit inuuhiqattiarutighait Nunavunmiut imaa pihimalugit inugiaktuqaqtut nayugait havagviullu higaangnaitut; uvalu
- Mighiyuumiqlugit piyaarnirit tibaakunik ilaayullu hunat, nutaqqanlunluaq inulramirnunlu, pittailidjutikkut takunaitumik, aghuurutikkut, niuvaadjutainunlu hapkua hunat.

Tibaakutigut munaridjutikkut maligat aghuungnaqtut ilaayut Nunavunmi hanaqidjutinun ikikliyumirahuariangani tibaakunik atungnirt amigaitilaangit.

2019/20 *TCSFPA*NUN-ILAUYUT PIVALLIADJUTIT

IHUAQHAQTAUHIMAYUT HAPKUNUNGA TCSFPAkunun

Aanniaqtailiqiyit aularutiyyut havauhirmik ihuaqhaqhugu una *TCSFPA* atughaaqtilugu 2018 nakuutiagut munariyaangini inuuhit Nunavunmiut. Tughiqtauyut ihuaqhaqtauyughat hakugikhiyuumirutiginiaqtaat Maligaaq uvalu ihuaqhaqtaulutiklu hitamanik pidjutighainik. Hapkua qanuriniit ukualu tughiqtauluaqtut aalanguqtirutit titiraqhimayut ataani:

1. Munaridjutighat Nunavunmiunun tuglirmin puyungmin;
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqtut havaklugit qaffit inuit igluit nanminiriyait Kavamatkut Nunavunmi (GN) higaavigiyaghaungitut.

⁶ Atanilluaq Aanniarutiqaqtunun Havakti Inuuhiriknirmullu. "2011-2012 *Tipaakuq Munaridjutaitigut Maligaaq* Ukiumun Uniudjutit."

⁷ Atanilluaq Aanniarutiqaqtunun Havakti Inuuhiriknirmullu. "2011-2012 *Tipaakuq Munaridjutaitigut Maligaaq* Ukiumun Uniudjutit."

- Aanniaqtailiqiyit qiniqtut higaaqtailinirmun aghaluutit iluini—ilauyut haadat, sikiituut, qainalu—inungnun ataani ukiuqaqtut 19mik.
2. Pittailugit inuit, tapkualuat nutaqqat inulramiillu, higaayughinaitumik;
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqtut pittaililugit tamaita tibaakuqaqtut hunat mamaqhaqhimayut uvaluuniin tivyarighaqhimayut aalanin tibaakunin mighiyuumiriangani aahugungnarniq, nutaraluanun inulramirnunlu.
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqhiayut tunihilutik Avatiliqiyit Aanniaqtailinikkut Havaktit (EHO) - Aanniaqtailiqiyitkuni havaktit havaaghaqaqtut aghuurutainun ukua *TCSFPAkut*- aktilaaqalutik kikliqaqtumik laisiqlugit ihuinaarutinun, imaatun niuvaanirmun nutaqqanun tutqutiaqhimainikkut tibaakuqaqtut hunat
 3. Tautungnaivyaklugit tibaakuqaqtut hunat; uvalu
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqhutik pittailidjutighanik nuitayunik akiinik naunaitkutinik niuvaavingni humi nutaqqat takuyaaqtaini.
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqhutik piyaghat tapkua inungnun-atungniranun inuuhiinun tuhaqtidjutit niuvaapkaingnirmunlu nutaqqanu naunaitkutit iliuraqtaulutik niuvaavingni.
 4. Maligangmungaqlugit nuitiqutut hunat.
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqhutik pittaililugit mamaqhaqhimayut atiit shisha.
 - Aanniaqtailiqiyit qiniqhutik maligaqaiqlugit hiluutit hunat (amigaitut aipaani titiraqhimayuni).

Aipaangani, Aanniaqtailiqiyit havaktait katimadjutit ukununga TCSFPAkunun. Tikinahurutait katimadjutit piyaangini uqautigiyainik Nunavunmiut tughiqtauyunun ihuaqhaidjutighat haffumunga *TCSFPAkut* tunihiyaamingniklu kangiqhidjutinik qanuriniinik, niriuktauyut qanuriniit, hulaqutillu tughiqtauyunun aalanguqtiruit. Aanniaqtailiqiyit havaktait inungnik attautit katimaqtigiblugit unghahiktukkullu katimadjutit (qaritauyakkut, hivayautikkut, tiivikkut, naalautikkulu tuhaqtitiyut, titirakkullu). Atuqtilugu lidjirurvia 2020, Aanniaqtailiqiyit havaqatait katimapkaiyut pulaaqhugit Uqhuqtuuq, Taloyoak, Kangiqliniq, Igluligaaryuklu. Havaqatigiit katimaqatigiyaait aalakiit tigumidjutiqaqtut tamaini nunallaani katimapkaiblutik nunallaani tamaini kangiqlinirmiungitumi. Katimapkaiyut havaqatigiit piblugit uqautigiyayut aalanin katimayiinin unghahiktukkut katimadjutinik. Katimadjutikkut uniudjutit tukunarnhiaqtut ukiaghamik 2020. Uqautayut katimadjutini kangiqhimadjutauniaqtut iniqhimangitunik ihuaqhaidjutinik.

HILUKTUNUN-ILAUYUNUN PINAHUARUTIT IHUAQHAIJUTILLU

Aipaangani, hilungnikkut aghut inuuhirmun ayuqhautayuyq avatiini North Americap. Piqaqtuq maltungnik hivulirnik hilungnirmun:

1. Aghut ihumaaluutauyuyq naunaqhunilu hivitunia-kiklia hulaqutit hilungnirmun; uvalu
2. Amigaiyuumiblutiklu atungnikkut-amigaitilaangit inulramirnun.

Hiluqtarniq ihuirutauyuq amigaitunik ukiunik tibaakungmun aghuurutinun ikikliyumiriangani amigaitilaangit naamaguhunginirillu higaangniq qayangnautaublutik inuuhinun nutaqqat inulramiillu. Pidjutigiblugit hapkua atuqtauyut, Aanniaqtailiqiyit aghuuqtut munarittiaqlugit Nunavunmiut hilungnirmun ikitutigut qanuriliurutit.

Uvani Hikutirvia 2019, ukua CPHOkut tuyuqtut titiraqhimayunik tamainun Kapaninun Kuuaanunlu Nunavunmi Ataniqarviinunlu attautit kuapaliisit. Hapkua titiraqhimayut ihumaaluutit qayangnautainun hilungnirup pidjutainun, ukunaluaq tadjja maligaqaluanginirmun maliruagahanik avatiini. Titiraqhimayuq pitquiyut tapkua niuvaaviit niuvirutigihuiqlugit hiluutit hunat Aanniaqtailiqiyit nuititpagit hiluqautikkut maligahat munaridjutighat inuuhinun qayangnautillu Nunavunmiunun. Kapanit Kuuaallu nutqaqtait niuvaanirit hiluqtautinun hunanik nutaat maligahat atuqtauliqata.

Aipaangani, Aanniaqtiliqiyit tughiqtut *TCSFPAkunun* ihuaqhaidjutinun ilauyut hiluqtarnirmun aalanguqtullu pidjutauyut tautungnaqtutigut hiluqtunun inuuhinun hivuurautit atungnikkullu qanuriniit. Una 2018/19 CMOHkut *TCSFPAkullu* Ukiumi Uniudjutait titiraqhimayut taokua Aanniaqtailiqiyit tughiqtut imaa “pittailidjutiqliqlugit niuvaanirit, atungnirit, aghuurutillu hiluqtautinun hunat aadjikutirivyaktaa qanuq tibaakkut hunat maligaqalirniititigut.” Taimaali una pidjuthaimaaqtuq, tughiqtauyut ihuaqhainirmun hiluqtautit hunat angikliyuumiqtitauyut tuhaayamitigut Nunavunmiunin katimatilugit. Ukualuat, tughiqtauyut ihuaqhaidjutighat hapkua:

- Pittaililugit tamaita nuitayutigut niuvaadjutit ukualu aghuuqhaidjutit hiluqtautinun hunanun;
- Maligaqalirlugit niuvaadjutit hiluqtautit inungnun ukiuqaqtunun ataani 19;
- Niuvaayuq pihimalugit tamaita hiluqtautit tamayait takunailrumi pittaililugit hiluqtautit hivuani niuviqtautinagit;
- Niuvaataililugit tamainik hiluqtautinik hunat mamaqhautiqaqtut tibaakutut kihimi tipiqaqtnik; uvalu
- Kikliqalirlugit iluaniitut nicotine hiluqtautini.

Hapkua tughiqtauyut aalanguqtirutit turaaqhimayut pittaidlidjutighat inulramirnun hiluqungitugit hiluqhimaatulluuniin mighiyuumiqluguluuniin hiluqtarnirit ipiralaingnirmun hiluqtautit.

ILIHARNIQ, ILIHAIJUTIT, AGHUUQHAIJUTILLU

Ilaliuthimayut nutaanguqtirnirmun ukua *TCSFPA*, Aanniaqtailiqiyitit havakpaktut ilituripkaqlugit Nunavunmiun piyaghaitigut ukua *TCSFPA* qanuqlu munaridjutauyut inuit inuuhinun.

Aanniaqtailiqiyit katimapkaiyut tiiviikku ilihaqtitiblutiklu ukualu EHOs, Munaqhitkut Ikayuqtiillu (CHRs), munaqhillu ayuittiaqhimayut hilungnikkut aangayaangnatutigullu. Qanuriniitigut turaaqtauhimayut, hapkua ilihaidjutit naunaiyaqhugit Maligahat niuvaanirmunlu, nuitapkainikkut takunarnikullu hapkua hiluqtautit, nutaanguqtirhimayut higaangnikkut maligat, inuuhirmunlu hulaqutait hilungniq aangayaangnaqtuniklu atungnikkut, qanuq aalakiigutait havauhiit, angiqtauhimayuqlu naunaiyautait atungnidhait atugahat uqautigiliraangata inungnun.

Tuhaqtilugit inuit, Aanniaqtailiqiyit atuqhugit aalakiit havauhit. Atuqtilugu Tibaakukkut Ikiklivalianirmun Tatqighiut, Aanniaqtailiqiyit inungnun tuhaqtitiyut(PSA) nutaatigut higaangnirmun maligat unalu Tuhaqtidjutit qayangnautait hilungnikkut. Minista Aanniaqtailinirmun tuhaqtitiyuq titiraqhimayuq qayangnautikkut hilungnikkut. Ukiami, ukua GNkut Tibaakuq Inighaqangituq Hamani Facsbookmi taiguangini nuitiqtauyut havainirmi naunaiyaqhugit, aallalu, nutaq higaangnikkut Maligait. Aanniaqtailiqiyillu havaliquhugit naitut piksasiut naunaiyaqhugit nutaat maligahat higaangnirmun. Niriuktauyut piksasiuq iliuraqtauluni inungnun tuhaqtitivanun takunaqhilunilu niuvaavingni ukiaghami 2020. Aanniaqtailiqiyillu nutaanguqtirhugu tuhaqtidjutit hapkununga TRP tamainun ilaayunun katimapkaitilugit havaktinun turaaqhimaluaqlutik tibaakukkut Maligainun.

Aanniaqtailiqiyiillu hivuliuqhugit kangiqhipkaidjutit inungnun nutaatigut Maligahat pulaaqtaaqtilutik nunallaanun. Pulaaqtaaqtilutik hapkununga Sanikiluaq, Taloyoak, Uqhuqtuuq, Kangiqliniq, Igluligaaryuk, Iqaluktuutiamunlu uvani 2019/20, Aanniaqtailiqiyit katimaqatigiblugit iliharvingni havaktit, niuvaaviit atanguyait, munaqhitkuni havaktit, Haamlangit Atan'nguyangit (SAOs) naunaiyaqhugit nutaat Maligahat tunihiblutiklu higaangnailgutigut naunaitkutinik.

Uvani 2019, Aanniaqtailiqiyit tuhaqtitaat Apirhuut Tughiutikkut (RFP) anginirharmik tuhaqtitinikkut aghuurutinik kangiqhidjutighat Nunavunmiunun angiklivalianikkut kikliit higaangnailrulu qanuriniit iliharviit munahiqarviilu igluqpait. Una aghuurut naunaitkutauniaqtuq huuq hapkua higaangnikkut Maligat aghuungnaqtut munaridjutit inuit inuuhininun.. Katulaak tuniyauyuq hapkununga Atiigokunun uvani Qiqaijalirvia 2020, havaaghallu aghuurutinun aularutiyut talvani tatqighinmi. Niriuktauyut tamna aghuurut nuitirniaqtaat hivuliq inungnun ilitughaidjutit ukiaghami 2020.

Ukualu ilihaqtitiniq ilihaidjutillu, tibaakukkut niuvaayunun atulirnighaa aghuungnaqtuq ilauyuq ukununga *TCSFPAkunun*. Ukiuq tamaat, EHOkut turaaqhimayut havaklugik malruk ihivriurutik tamainun tibaakunik niuvaayunun Nunavunmi. Hapkua ihivriurutit iliharniluamun aghuuqhaidjutinun pihimangmata: EHOkut havaqatigilugit niuvaayut piyaangini iliturihimaliqtaait Maligat ulautigiyait inmi. Ilihangniq ilauyuq aghuurutinun. Aipaanilu, aalanguqtirniq Maliganun uvalu anginirhakkut aalanik havaktiningnirmun pidjutauniaqtut kangiqhiluanguinirmun.

Aipaaticutauq, atuliqlugit havauhiit ilihaiyit aghuurutigiliqtiinagit hivuani aghuuqhainikkut havaktip, EHO kut havangniaqtut hakugitqiamik havaqatigiingnirmik niuvaayunun, kitut aghuurutigiyaa ikayungnikkut maliglugit. Atuqtilugu 2019/20 maniliqinikkut ukiunga, EHO kut havaktait 118 ihivriurutit 67nun niuvaayunun. Ihivriurutinun, 94pusat maliktait maligahat.

INIQTIRUTAA

Maligaliungniq ilihaqtitinirlu malruk ilauyuk Aanniaqtailiqiyit havaaghait ikiliyuumiriangani tibaakukkut ayuqhautit Nunavunmi, tamangnik pidjutiqaqtut aghut pidjutaayuk kinglirmi maniliqinikkut ukiungani. Haffumani 2019/20, Aanniaqtailiqiyit havaktut ilituripkarlugit inuit ilihaqtitugillu havaktit higaangnaitukkut maligainik ihuaqhaihimaaghutik haffumunga *TCSFPA* kut ikayuutighaq inuuhirnun inuuhiqattiarnirmunlu Nunavunmiut.

Ukua GNkut aghuuqhimaagtut hivumuuqtitugu ukua *TCSFPA* tikhahuarutait: ikiliyuumirahuaqhugu tibaakup atungnira amigaitilaangit ikikliyuumirlugulu tibaakunun-ilauyut inuuhirnun ayuqhautayut tamaini inungni Nunavunmi.